Ігор Кудінов
к.філос.н., доцент кафедри соціології ЗНУ
Станіслав Сльота
студент 4 курсу факультету соціології та управління ЗНУ

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПЕНСІЙНОГО ВІКУ

Технології соціальної роботи з людьми пенсійного віку як з однією з найбільш незахищених категорій населення – це основна тема роботи. Описуються основні проблеми, з якими може зіштовхнутися соціальний працівник при роботі з людьми похилого віку.

Ключові слова: *соціальна робота, соціальний працівник, люди пенсійного віку.*

Люди пенсійного віку або пенсіонери – це одна з найбільш незахищених категорій населення. Чимало пенсіонерів постійно потребують психологічної та юридичної допомоги. Зараз у нашій країні права такої категорії людей, як пенсіонери, записані у деяких законах лише на папері, але ці закони не виконуються у багатьох випадках на практиці. Актуальність теми обумовлена соціальним положенням пенсіонерів, психологічними і біологічними особливостями людей пенсійного віку.

Знання технологій соціальної роботи, психології особистості та психотерапевтичних методів впливають передусім на глибину сприйняття клієнта соціальної роботи, надання допомоги у формуванні психологічних здібностей клієнта щодо розв'язання власних життєвих конфліктів і подолання труднощів.

Метою дослідження є визначення оптимальний на даний час технологій соціальної роботи з людьми пенсійного віку.

М. Фішер (1685-1772) виступав проти давнього положення, що старість – це хвороба. На його думку, лікування хвороб в старості зовсім не безнадійна справа. Довголіття, за Фішером, слід відраховувати по досягненні 90 років, а початок старіння 50-60 років.

В міру прогресу медико-біологічне мислення в XIX ст. створюються реальні природньонаукові передумови для постановки геронтологічних проблем. Визначні вітчизняні наукові школи (І.І. Мечнікова, А.Н. Сіверцова, І.П. Павлова, О.О. Богомольця) звертаються до досліджень процесів старіння і нарешті, формуються наукові спеціалізовані геронтологічні

школи, метою пошуку яких стає пізнання фізіологічних (школа А.В. Нагорного), молекулярно-біологічних (школа В.Н. Нікітіна) і адаптаційно-регуляторних (школа В.В. Фролькіса) механізмів старіння.

Позитивне ставлення до людей похилого віку і їх проблем, на думку американського дослідника Тіббітса, пов'язане з позитивним зміненням відбиття проблем людей похилого віку в засобах масової інформації і в тій суспільній ролі, яку вони відіграють у суспільстві, включаючи і самооцінку самих таких людей.

Соціально-гігієнічні аспекти проблеми старості і довголіття одержали найбільше глибоке висвітлення в працях З.М. Френкеля. Він опублікував цикл робіт (здебільшого протягом 1934-1945 р.), у яких всебічно розроблені питання довголіття населення. Цей цикл робіт З.М. Френкеля пронизаний думкою про визначальну роль соціальних чинників для старіння і смертності населення, середньої тривалості життя і довголіття.

С.А. Шахова, О.В. Джигкаєва, Н.Б. Соловьова розробили учбовий посібник для співробітників закладів соціального обслуговування населення.

Д. Іванов і Е. Кирюхін розробляли посібники для студентів і професіоналів з організації медико – соціальної роботи з людьми похилого віку. Р.С. Яцемирська, И.Г. Беленькая вивчали проблему соціальної геронтології і її особливості [22]. Т.Є. Демидова вивчала проблему соціальної роботи з людьми похилого віку.

Т.В. Семигіна, І.І. Мигович, І.М. Грига, Н.В. Кабанченко, О.П. Лисенко охарактеризували теорії і методи соціальної роботи, а також і психологічні моделі соціальної роботи. Т.В. Зозуля, Е.С. Телешова висвітлювали проблему стаціонарної геронтопсихіатричної допомоги і вплив психосоціальних факторів на частоту госпіталізації. У багатьох наукових статтях різні вчені розкривали медичні проблеми людей похилого віку [17, 74-76].

Н.Ф. Шахматов розглядав питання психічного старіння, його види, а також особливості.

Дуже багато для розробки різних методів соціальної роботи з людьми пенсійного віку зробила професор А.Й. Капська. Вона розробила технології соціально-педагогічної роботи і теоретичні засади роботи з пенсіонерами і людьми похилого віку.

Що ж стосується закордонних вчених, то засновник біхевіоризма Джон-Бродес Вотсон сформував різні типи поведінки людей похилого віку у різних життєвих ситуаціях.

Також, представник когнітивної психології Аарон Бек за допомоги когнітивної терапії запропонував лікування когнітивних розладів людей різного віку, а також людей пенсійного віку – емоційних порушень, переважно депресій.

Можна сказати, що вчені вивчали різні аспекти соціальної роботи з пенсіонерами і людьми похилого віку, але автор вибрав такий аспект, який ще достатньо проаналізований. Існує багато суміжних тем, але цей аспект ще не вивчався.

Зміна соціального статусу людини в старості, викликане, насамперед, припиненням або обмеженням трудової діяльності, трансформацією ціннісних орієнтирів, самого способу життя і спілкування, а також виникненням різних утруднень як у соціально – побутовий, так і в психологічній адаптації до нових умов, диктує необхідність вироблення і реалізації специфічних підходів, форм і методів соціальної роботи з людьми похилого віку. Важливість повсякденної уваги до рішення соціальних проблем цієї категорії громадян зростає й у зв'язку зі збільшенням питомої ваги людей похилого віку в структурі населення України, що спостерігається в останнє десятиліття не тільки в нашій країні, але і в усім світі.

Тенденція росту чисельності людей похилого віку вимагає корінної зміни соціальної політики у відношенні цієї, найбільше соціально незахищеної категорії суспільства, особливо зараз, в умовах переходу до ринкової економіки [23, 23-24].

В організації соціальної роботи з людьми похилого віку необхідно враховувати всю специфіку їхнього соціального статусу не тільки в цілому, але і кожної людини окремо, їхнього нестатку, потреби, біологічні і соціальні можливості, визначені регіональні й інші особливості життєдіяльності.

Слід зазначити, що до проблеми старості і її визначення, вчені і практики підходили і підходять з різних точок зору біологічної, фізіологічної, психологічної, функціональної, хронологічної, соціологічної й ін. А звідси і специфіка рішення проблем суспільного і соціального стану, ролі і місця в родині, в організації соціального забезпечення й обслуговування, соціаль-

ної реабілітації, соціального піклування над людьми похилого віку і т.д.

Процес старіння окремих груп населення й індивідів відбувається далеко неоднаково. Таким чином, характеризуючи категорію людей пенсійного віку як соціальну або вірніше, як соціально-демографічну, необхідно приймати в увагу вікові особливості усередині самої групи людей.

Як відомо, на практиці людьми похилого віку звичайно вважають людей, що вийшли на пенсію. Однак, це мірило не може бути універсальним, тому що пенсійний вік у різних країнах різний. Разом з тим, жінки, як правило, ідуть на пенсію раніш чоловіків. Так, у нашій країні, вони мають право одержувати пенсію по старості з 55 років, тоді як чоловіка – з 60 років. Проте, у переважній більшості країн світу до людям похилого віку відносять громадян у віці 60 років і більше.

Для соціального працівника надзвичайно важливе значення має також цілий ряд факторів соціального і психологічного характеру, зв'язаних з образом і рівнем життя людей похилого віку, положенням у родині, можливістю і бажанням трудитися, станом здоров'я, соціально-побутовими умовами й ін.

Літні – це дуже різні люди. Серед них є здорові і хворі; проживаючі в родинах і самотні; задоволені відходом на пенсію і життям і нещасливі, зневірені в житті; малоактивні домосіди і життєрадісні, оптимістично набудовані люди, що займаються спортом, що ведуть активний спосіб життя і т.д.

Тому для того, щоб успішно працювати з людьми похилого віку, соціальному працівникові потрібно знати їхнє соціально-економічне положення, особливості характеру, матеріальні і духовні потреби, стан здоров'я, бути добре обізнаним про досягнення науки і практики в цьому напрямку. Зміна соціального статусу людини в старості, як показує практика, насамперед, негативно позначається на його моральному і матеріальному становищі, негативно впливає на психічний стан, знижує його опірність до захворювань і адаптацію до змін навколишнього середовища.

З переходом у категорію людей похилого віку, пенсіонерів, найчастіше докорінно змінюються не тільки взаємини людини і суспільства, але і такі ціннісні орієнтири, як сенс життя, щастя,

добро і зло й ін. Міняється і сам спосіб життя, розпорядок дня, коло спілкування.

З віком змінюється ціннісна ієрархія самооцінки. Люди похилого віку приділяють менше увагу своєї зовнішності, зате більше – внутрішньому і фізичному станові. Міняється тимчасова перспектива людей похилого віку.

Відхід у минуле типовий лише для глибоких старих, інші більше думають і говорять про майбутнє. У свідомості літньої людини найближче майбутнє починає переважати над віддаленим, коротше стають життєві особисті перспективи. Ближче до старості час здається більш скороминучим, але менш заповненим різними подіями. При цьому, люди, що активно беруть участь у житті, приділяють більше увагу майбутньому, а минулому. Перші, тому, більш оптимістичні і більше вірять у майбутнє.

Передбачення старості в уяві часто буває хворобливіше, ніж реальність. Так, В.В. Вересаєв, у юності дуже боявся постаріти, на схилі років писав, що страх цей був даремний, а природна мудрість компенсувала неминучі втрати. З віком з'являється думка про підвищення цінності життя [6, 123].

Але вік усе-таки є вік. Старість приносить із собою і зміна звичних життєвих стандартів, і хвороби, і важкі щиросердечні переживання. Люди похилого віку виявляються на узбіччі життя. Мова йде не тільки і не стільки про матеріальні труднощі (хоча і вони відіграють істотну роль), скільки про труднощів психологічного характеру. Відхід на пенсію, утрата близьких і друзів, хвороби, звуження кола спілкування і сфер діяльності – усе це веде до збіднення життя, відходу з нього позитивних емоцій, почуттю самітності і непотрібності. Ситуація, однак, така, що з ростом тривалості життя і зниженням народжуваності значну частину населення складають люди літнього віку і, отже, є необхідність спеціальної організації допомоги літній людині.

Необхідно враховувати особливості, що визначаються, принаймні, двома характерними рисами стилю життя людей пенсійного віку.

Як правило, життя літньої людини не багате різноманітними подіями. Однак ці події заповнюють собою всі його індивідуальний простір і час. Так, прихід лікаря – це подія, що може заповнити весь день. Похід у магазин теж подія, до якого передує ретельна підготовка. Іншими словами, відбувається гіпертрофіро-

ваність, «розтягування» подій. Подія, що сприймається молодими як незначний епізод, для старої людини стає справою цілого дня. Крім «розтягнутості» подій заповнювання життя може здійснюватися шляхом гіпертрофинности якої-небудь однієї сфери життєдіяльності [7, 72-73].

Друга особливість визначається своєрідним відчуттям часу. По-перше, літня людина завжди живе в сьогоденні. Його минуле також присутнє в сьогоденні – звідси запасливість, ощадливість, обережність людей похилого віку. Вони як би консервуються в сиюминутности, причому такому збереженню піддається і духовний світ, його цінності.

По-друге, рух часу в літньому віці сповільнюється і стає більш плавним.

Ми торкнулися тут психологічних проблем, але головною, напевно, є, як справедливо назвав неї Б.З. Вульфов «драма незатребуваності».

Головна драма літньої людини (якщо не вважати інвалідність, важку хворобу, або убогість) – нереалізований потенціал, відчуття або побоювання власної непотрібності.

Більш того, потенціал літньої людини найчастіше зовні не відповідає (або відповідає дуже мало) менталітетові нових поколінь. Але в них усіх є загальна основа, куди більш значима, чим розбіжності, – загальнолюдські цінності.

Сутність соціальної роботи з людьми пенсійного віку – соціальна реабілітація. У даному випадку така реабілітація – це відновлення в звичних обов'язках, функціях, видах діяльності, характері відносин з людьми. Головне для соціального працівника це перетворення людини похилого віку з об'єкта (клієнта) соціальної роботи в її суб'єкта. Подолання, зм'якшення драми незатребуваності відбувається на основі власного життєвого в тому числі, професійного, сімейного досвіду. Важливо не тільки давати людині, але і допомогти йому продовжувати віддавати себе, зберігаючи тим самим стійкість, гарантію визначеної стабільності, відчуття доброї перспективи, оптимістичну і реалізовану надію на те, що й у нових обставинах людина залишається потрібною [8, 32].

Необхідно пам'ятати, що люди похилого віку – це найбільше соціально вразлива частина населення. Їхній дохід звичайно значно нижче середнього, а потреби, особливо в медичному

обслуговуванні, дієтичному харчуванні, значно вище. Дуже часто люди пенсійного віку живуть окремо від родин, і тому їм буває не під силу справитися зі своїми нездужаннями і самітністю. І якщо раніш основна відповідальність за літніх лежала на родині, то зараз її всі частіше беруть на себе державні і місцеві органи, установи соціального захисту населення [9, 26-29].

Основні форми соціальної роботи з людьми пенсійного віку зводять до реабілітації (медичної та соціальної, яку часто надають у великих стаціонарних закладах) та соціальної допомоги. При цьому соціальна допомога людям пенсійного віку досить часто спрямована на задоволення потреб у самообслуговуванні, здійснення якого неможливе або ускладнене внаслідок втрати чи обмеження тих або інших функцій.

Надаючи соціальні послуги, представники соціальної служби мають звертати увагу на психологічний стан людини. Інколи люди пенсійного віку стають пригніченими, втрачають сенс життя. Це може, зокрема, трапитися через втрату життєвих цінностей. І тут у пригоді може стати так званий метод біографічного інтерв'ювання або стимуляції спогадів, який допоможе людині пенсійного віку усвідомити, що «життя не минуло марно». Його можна використовувати у роботі як з одним клієнтом, так і з групою. Джерелами спогадів можуть стати фотографії, старі платівки з піснями чи музикою, якісь сувеніри чи старі поштівки, відвідування музеїв, спогади про ті чи інші знамені події життя: навчання в школі, одруження, народження дітей, відпочинок на морі, подорож тощо [27, 14].

Втім, для соціальних працівників буває нелегко застосувати цей метод, оскільки розповіді можуть повторюватися, історії можуть бути перебільшеними та вигаданими. Тому практики повинні інтенсивно готуватися до роботи, що включає підготовку користувача і самого практика. Так, у тому разі, коли клієнт розповідає про неприємний чи тяжкий досвід у своєму житті, бажано уникати припущень, адже автобіографія та огляд життя залучають аналіз почуттів, а не тільки фактів. Також слід бути обережним, виявляючи почуття клієнта, які той переживає в даний момент.

Ще одним з ефективних засобів соціальної реабілітації людей пенсійного віку є їхня трудова та громадська зайнятість. Літня людина, яка залишає свою професійну діяльність, часто зазнає

стресу. На жаль, сучасне суспільство не може повністю задовольнити потребу в робочих місцях не лише означеній категорії громадян, а навіть і людям працездатного віку. Проте деякі перспективи тут можливі у сфері малого та середнього бізнесу, фермерських господарств, на присадибних ділянках. Пенсіонер повинен розуміти, що перехід на відпочинок – не фізична та розумова бездіяльність. Літня людина повинна залишатися в центрі інтересів родини, відчувати себе повноправним громадянином, цікавитися громадським життям. Корисним досвідом у цьому плані є створення так званих клубів за інтересами для людей похилого віку, де вони можуть спілкуватися, виконувати певні громадські функції, займатися спільною діяльністю. Або волонтерська діяльність самих пенсіонерів котрі допомагають доглядати інших [27, 16-17].

Соціальні працівники багатьох країн особливу увагу звертають на стан людей, котрі щойно вийшли на пенсію, розуміючи складнощі цього періоду. Соціальні працівники мають усвідомлювати, що «пенсія» – це не тільки вид грошового забезпечення в старості (формальне визначення поняття), скільки процес і соціальна роль, яка вимагає пристосування.

Особливу увагу слід звернути на людей пенсійного віку, які переживають втрату близької людини. І тут у пригоді мають стати відповідні методи соціальної роботи. Одним і найкращим з них є терапевтична короткотривала група. Можливість прийти до групи «Тяжка втрата» надзвичайно важлива для людини похилого віку, яка втратила подружжя. Вона переживає почуття смутку, відчаю або навіть безпорадності й намагається знайти відповіді на запитання «Чому це сталося?», «Що робити далі?». Підтримка з боку родичів та друзів є інтенсивною впродовж трьох чи чотирьох тижнів, а потім слабшає, і людина ще більше відчуває свою самотність. Вона може відчувати, що інші не розуміють її тяжких переживань, коли хтось радить перебороти горе і припинити плакати. Тоді саме група може стати місцем, де можна висловити власні горе і смуток, не боячись осуду з боку інших, та звільнитися від тяжких переживань.

Ще один напрям роботи – сприяння соціальних працівників у створенні груп самодопомоги, груп соціальних дій, самокерованих груп, які дають змогу як розв'язувати

індивідуальні проблеми, так і проводити кампанії за ті чи інші соціальні зміни в захисті своїх інтересів і прав.

У роботі з людьми похилого віку особливе місце посідає груповий догляд, тобто соціальна робота в установах, які здійснюють денний чи резидентний (стаціонарний, інтернат ний) догляд. Денний догляд, в якому забезпечують надання соціальної та психологічної допомоги у денний час і за певним розкладом, є прогресивнішим, оскільки він дозволяє не відривати людину від звичного середовища. Резидентний догляд забезпечує тимчасовий або довготривалий притулок, цілодобову допомогу або догляд утому разі, коли людина не спроможна обслуговувати себе самостійно, а також спеціальну реабілітацію.

Соціальні працівники також можуть здійснювати представництво людей пенсійного віку – захисту їхніх прав, а в деяких випадках – захисту від насильства, з боку сусідів, знайомих тощо.

Таким чином, серед ключових напрямів соціальної роботи з людьми пенсійного віку можна назвати виявлення осіб, які потребують соціального піклування вдома і в спеціальних установах, створення умов для виявлення активності у мікросоціумі, адаптації до старості й задоволення їхніх інтересів, роз'яснювальну роботу з близькими людей пенсійного віку [27, 18-19].

Отже, в даній роботі було теоретично проаналізовано та обґрунтовано закономірності роботи соціальних працівників з людьми похилого віку.

Було визначено, що зміни статусу людини в старості, викликаного, насамперед припиненням або обмеженням трудової діяльності, трансформацією ціннісних орієнтирів самого способу життя і спілкування, а також виникненням різних утруднень, як у соціально-побутовій, так і психологічної адаптації до нових умов. Точне і повне знання особливостей впливу соціально-психологічних і біологічних факторів на процес старіння особистості дозволить направлено змінити умови, спосіб життя старих людей таким чином, щоб сприяти оптимальному функціонуванню особистості старої людини і робити тим самим стримуючий вплив на процес її старіння.

Сутність соціальної роботи з людьми пенсійного віку – соціальна реабілітація. У даному випадку така реабілітація – це відновлення в звичних обов'язках, функціях, видах діяльності, характері відносин з людьми. Головне для соціального праців-

ника це перетворення людини похилого віку з об'єкта (клієнта) соціальної роботи в її суб'єкта.

Переважна більшість старих людей має потребу в самому широкому спектрі послуг і допомоги, що робиться їм сторонніми людьми, будь то члени родини, сусіди, медичні, соціальні або благодійні організації. Стосовно до України в основній своїй масі родини нездатні, узяти на себе всі турботи про старих і безпомічних родичів.

Можна сказати, що основними задачами та професійними обов'язками соціального працівника є:

- допомога індивідам і групам, усвідомлювати й усувати утруднення особистого, соціального, екологічного і духовного характеру, що несприятливо впливають на них;
- допомагати людям справлятися з цими утрудненнями шляхом підтримуючого, що реабілітує, захисного або коректуючого впливу;
- захищати безпомічних відповідно до закону, прибігаючи до використання влади;
- сприяти більш широкому використанню кожним клієнтом власних можливостей для соціального самозахисту;
- використовувати всі засоби і джерела для соціального захисту людей похилого віку і ін.

Отже, соціальний працівник повинний прагнути удосконалювати свої професійні знання і практичний досвід, ставити службовий борг вище усього.

Соціальний працівник повинний направляти зусилля на попередження негуманних або дискримінаційних дій, спрямованих проти однієї людини або груп людей.

У роботі з людьми пенсійного віку необхідно здійснювати індивідуальний підхід до людей на основі не тільки глибокого вивчення особистих і професійно-ділових якостей, але і виявлення інтересів і потреб, створюючи умови для всілякого розвитку творчих здібностей і максимальної трудової віддачі.

Література

1. Соціальна робота: Короткий енциклопедичний словник – К. ДЦССМ, 2002 – С. 536.

2. Соціальна політика і соціальна робота : Термінол.-понятійн. слов. / М.Ф. Головатий, М.Б. Панасюк. – К. : МАУП, 2005. – 560 с.
3. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія У 2-х кн. Підручн. для студентів вузів. Кн. 2: Соціальна психологія груп. Прикладна соц. психологія. – К.: Либидь, 2006. – 576 с.
4. Теорії і методи соціальної роботи: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. Т.В. Семигіної, І.І. Миговича. – К.: Академвидав, 2005. – 328 с.
5. Филатова Е.В. Теория социальной работы. – Кемерово: Изд-во «Кузбассвузиздат», 1997. – 347 с.
6. Альперович В.Д. Геронтология. Старость. Социокультурный портрет: Учеб. Пособие. – М.: Приор: эксперт. бюро, 1998. – 270 с.
7. Вопросы геронтологии. Под ред. Ю.С. Пименова, Г.П. Котельникова, О.Г. Яковлева. – Самара: Самарский Дом печати, 1995. – 252 с.
8. Козлов А.А. Социальная герантология. – М., 1995. – 168 с.
9. Медицинская карта гериатрического стационарного больного – быть или не быть? / Э.С. Пушкова, Г.М. Подопригора // Сестринское дело. – 2004. – №2. – С. 26-29.
10. Соціальна робота: технологічний аспект: Навчальний посібник / За. ред. проф. А.Й. Капської. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 352 с.
11. Психология социальной работа / О.Н. Александрова, О.Н. Боголюбова, Н.Л. Васильева и др.; Под общ. ред.. М.А. Гулиной. – СП6.: Питер, 2002.
12. Майерс Д. Социальная психология / Переп. с англ.. – СП6.: Питер, 1997. – 688 с.
13. Социальная работа / Под общ. ред. проф. В.И. Курбатова. – Ростов н/Д: Феникс, 1999. – 576 с.
14. Медико-соціальні основи здоров'я: Навчальна програма базової підготовки по соціальній роботі / А.В. Мартыненко. – М.: Інститут молоді, ММА ім. И.М. Сєченова, 1993. – 116 с.
15. Основы соціальної медицини: Учбово-методичний посібник /Під ред. А.В. Мартыненко. – М.: Соціум, 1998. – 89 с.
16. Основы социальной работы: Учебник / Отв. ред. П.Д. Павленок. – М. : ИНФРА. – М., 1997. – 368 с.

17. Соціальна робота в Україні : перші кроки / Під ред. В. Полтавця. – К.: Видавничий дім «КМ Academia», 2000. – 236 с.
18. Социальная работа: Материалы к самостоятельной работе студентов: Учеб.-метод. пособ. / Под общ. ред. Н.В. Заверико. – Запорожье: Просвіта, 2004. – 180 с.
19. Ковалёва Н.Г. Пожилые люди : социальное самочувствие // Социологические исследования. – 2001. – №7. – С. 73-79.
20. Смирнова Т.В. Пожилые люди: положение на рынке труда // Соціально-гуманитарные знания. – 2007. – №5. – С. 128-139.
21. Аверин А.Н. Социальная защита, социальное обеспечение и обслуживание населения // Народонаселение. – 2002. – №4. – С. 97-101.
22. Актуальні проблеми теорії та практики соціальної роботи на межі тисячоліть: Монографія. – К.: УДЦССМ, 2001. – 344 с.
23. Сирота И.М. Право социального обеспечения в Украине. Учебник. – Изд. Шестое. – Х.: Одиссей, 2006. – 432 с.
24. Яцемирская Р.С., Беленькая И.Г. Социальная геронтология. – М.: Владос, 1999. – 202 с.
25. Технології соціально-педагогічної роботи: Навч. посібник / За заг. ред. проф. А.Й. Капської. – К., 2000. – 375 с.
26. Технология социальной работы: Учеб. пособие для студ. высш. учеб.заведений / Под ред. И.Г. Зайнышева. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2002. – 240 с.
27. Соціальна робота. Навч. пос. / За ред Семигіної Т., Григи К. – 2004. Частина 3.

Кудинов И., Слёта С. Технологии социальной работы с людьми пенсионного возраста

Технологии социальной работы с людьми пенсионного возраста как с одной из наиболее незащищенных категорий населения – это основная тема работы. Описываются основные проблемы, с которыми может столкнуться социальный работник при общении с людьми преклонного возраста.

Ключевые слова: *социальная работа, социальный работник, люди пенсіонного возраста.*

Kudinov I., Slyota S. Technologies of social work with people of pensionable age

The main theme of the work is technologies of social work with people of pensionable age, as one of the most unprotected categories of population. Principal problems which a social worker can face while associating with the elderly are described.

Keywords: *social work, social worker, people of pensionable age.*